

הגאון רבי אברהם אליהו קפלן זצ"ל, שבעים שנה לפטירתו

"החילותי לבנות לי בית על גדות ים התלמוד"

א. אברהם

ואולם נפשו הגדולה, השאפתנית, ביקשה מעצמה יותר. הן נכון, כי טלו וסל"ב דוקה הטביעו את סימניהן המובהקים על נפשו האצילית, אולם, הוא עצמו ביקש עוד, ביקש וביקש. הוא משתפך עלי ספר. ביומנו האישי כותב: "וכמה אני לאדם אשר יפיל עלי את חסותו, אשר יתן עלי מלמד ויכון את לבי בתלמי עבודה רצופה ופשוטה, אשר יהיה לי לאבטוריטט שאין למעלה ממנו ואשר ישפיע עלי בעזו הפנימי, להיות כל דבריו קדושים לי ולהיות מאושר אם אמצא חן בעיניו, כי מרגיש אני שאני נזקק כל צרכי לחיות על חשבון עצמי, עודני צריך להיות תלמיד וכפוף לגדול ממני -"

כשפרצה מלחמת העולם בשנת תרע"ד היה בבית אמו שבטלו, והוא בן עשרים וארבע שנים. בתקופה זו עסק כולו ביותר שאת בתורה. הוא בא אחד ריו, סגר דלתו אחריו, ובכל כוחותיו וחושיו יצא מעולם זה לעולם אחר. עולם שכל כולו טוב ונועם. הוא התמיד בלימוד ימים ולילות במשך חמש שנים. אז, בימים גדולים אלו, היה ממצה את כל הפנימיות המופלאה שלו. אז דלה מני פשו פנימה ספוני טמוני סגולותיו. אז, בין ארבע קירות בתוך ד' אמות של הלכה, הרחיב את ידיעותיו בש"ס בבלי וי"ר ושלמי, ומני אז הוכתר בכתר התורה, אשר נזרה לא סר ממנו עוד.

בתקופה זו נקשר בעבודות האהבה לראש הישיבה בטלו, הגאון ר' יוסף ליב בלוח זצ"ל. הוא ביקש תורה מפיהו הן בהלכה והן במחשבה.

יפוצו מעינותיך חוצה

עם שוך המלחמה, בשנת תרע"ט, התעוררו לתחיה החיים הציבוריים ביה"ד דות ליטא. המלחמה מבחוץ בשדה הק"ט טל פסקה אמנם, אולם אז החלה המלחמה הפנימית. סדר עולמי חדש החל מאיים על היהדות כולה. רבי אברהם אליהו ראה, כי עליו מוטלת החובה עתה לצאת מדי אמותיו ולהתמסר להצלת בני העם היהודי. "בי"ט טולה זהו קיומנו", ובפרט שבכשרונותיו יכל לעשות הכל במרץ, בנחישות, בהחל"ט טיות ובמהירות, מבלי שהדבר יפריע לו כמעט למהלך לימודיו.

באותו הזמן הקים את ארגון הנוער החרדי "צעירי ישראל". הוא אף חיבר את ההמנון שהיה מושר בפייהם,

תפילה

שקעה חמה... שקעה נפשי
בתהום יגונה הרב כים,
כי עומדה לפל היא במלחמתה
את הבשר ואת הדם...
ימי עוברים, ימי כלים
מבלי קחת, מבלי תת...
אי לזאת קראת "חיים"
אמר נא, אלי, מה זה "חיים"?!
חוסה, אלי, כי לא אדע
איכה אוכל כה לחיות?
האם לשכח כל ושמח
או לזכר הכל ובכות?
הדיני, אלי, נא למחר -
אולי אפתח את החלום...
שקעה חמה... עבים באים...
לילה עולה מן התהום... (תרס"ז)

משך חצי שנה שאף אל נפשו השאפה
תנית מלוא ריאות את דרכה של "קלם".
אולם שאיפותיו לא ידעו מנוח, והוא
ביקש להרוות את צמאנו אצל רבי נתן
צבי פינקל זצ"ל, הסבא מסלבדוקה.
שם בסלבדוקה התקשר בקשר של
קיימא אל אביו הרוחני, ה"סבא",
שקירבו עד למאד. הוא היה לו כאב,
כרב, והוא אשר עיצב את דמותו הרוחנית
האצילה.

בד בבד ינק תורה מרבי משה מרדכי
אפשטיין, ראש הישיבה, והוא ספג הימנו
הרבה הרבה תורה.

שמונה שנים למד בסלבדוקה. עבורו
היו אלו שנים, שבהן ייסד ושיכלל את
אישיותו התמירה. שם שאב אל תוכו
את גדלות האדם וחווה על בשרו כיצד
עמלים לדעת "מה חובתו של האדם
בעולמו".

כבר בנעוריו נודע כלמדן מובהק,
כהוגה דעות במחשבה יהודית, ובמיוחד
ברוח תנועת המוסר, וכמחונן בכשרון
ספרותי ופיוטי, ואפילו כיוצר בנגינה.

טלו וסלבדוקה היו עבור ר' אברהם
אליהו היסוד ואבן הפנה בהבנת מהות
היהדות וגם בעיצוב השקפותיו על
הדת והחיים. שתילי כרמי חמד אלה
הורכבו והוברכו עם ידיעותיו הרחבות,
עד שהיה לאיש רם מעלה, גאון בתורה,
גדול במוסר ובעל כשרון, ששמו נישא
למרחקים.

חמשה חדשים אחר פטירת אביו,
נולד. ויקרא שמו בישראל אברהם אליהו
הו קפלן, כשם אביו, ולא רק שמו כש"
מו, אלא תוארו ופועלו היו כשל אביו.
אביו כונה "העילוי מראקאו", שם שני"
שא בהערצה בפי יהודי ליטא בכלל ובפי
תושבי קידאן בפרט. בקידאן נולד שם
גידלתו אמו האלמנה בבית אביה, רבה
של קידאן.

בהיותו בגיל חמש שנים, הביאוהו
לפני מרן רשכבה"ג רבי חיים הלוי סול"ו
ביציק אב"ד בריסק. היה זה כששהה
במעני הרפואה בליבו, מיד כשראהו
הרב מבריסק, הבחין בטבעת עינו כי
הוא בן לאותו צדיק מראקאו. להפתע"
תם של הנוכחים, קם מלא קומתו בפני
הילד ושמח שמחה גדולה שזכה לראות
בן לאותו צדיק.

הוא גדל וגדל באהבת תורה עצומה,
וביגיעתה. היתה לו נפש פיוטית, אשר
קלטה אל מרחביה הרוחניים את פיוטי
החוסים, הזמירות והקרב"ץ למיניהם.
בהיותו בגיל שנים עשרה נישאה
אמו לאיש טלו. היא נישאה, ונשאה אר"
הו עמה לעיר טלו שם למד בישיבה המ"
הומית.

בהיותו בר מצוה היתכנסו ובאו להם
אורחים רבים, ששמחו לראות כיצד
תקוות האב זוכה להתגשם, ובנו הבחור
אברהם אליהו דורש בפלפול דאורי"
תא בחריפות וגאונות שהפליאה את כל
שומעיה. מרגש ונורא היה הנושא עליו
דרש: הוא נשא דין ודברים בהלכה, בע"
נין "אם האם מחויבת במצות חינוך"
איש לא יכל להסתיר את תחושותיו וה"
תרגשותו מול הדברים, שנאמרו בצילה
של טרגדיה נוראה.

איש אף לא האמין, כי בנו של ר' אב"
רהם אליהו ישא דרשה דומה שלושסות
ושלש שנה אחר כך, באותו נושא ותחת
אותה הטרדיה - כי אף הוא נפטר
צעיר, בהשאירו אחריו בן שלא זכה לה"
יות בין החיים בעת לידתו.

שלוש שנים למד בישיבה הגדולה בט"
לו. בהיותו בגיל שש עשרה נשאתו רוחו
לתנועת המוסר והוא עבר ללמוד בבית
ה"תלמוד תורה" שייסד רבי שמחה
זיסל ז"ל, בקלם.

שם התעצמה נפשו וזהרה נשמתו.
משם אף בקעה תפילתו הידועה:

המותח בחורזים:

אחים לעבודה כולנו
יחדיו / נעבודה נעמולה
ניכונה לדור / דור בריא
רענן דור על מעבדיו /
תהי תורתנו לך שמש אור /
אתגר החכמה

הוא השתתף כבא כח
החרדים בוועד הלאומי, שני
בחר לנהל את העניינים האזרחיים
טוטמיים בליטה. הוא, ביחד
עם הרב דויטשנלדר, ניהלו
את מחלקת החינוך שם.
במקביל יצא לאסיפות
של הקהילות, כדי להרבות
ולתעצב את ארגון החרדים
די בכל אתר ואתר.

הוא מתבטא במכתב
שכתב לרעייתו בקובנא
תרי"פ ואומר: "אינני יודע
עוד בבירור מה אני עתיד לך".
בר. לא אוכל להתכוון. כשאני
עומד על הבמה ואמצא די
כוחות בנפשי לדבר במרץ
ובכו ולבטא את הטמון בחרי
בי, את שאני שואף לטובת
עמי, את שאני מקוה לעתיד
זר, את שאני רוצה בעד הפרי
חת עבודתנו העממית..."

התנועה העתידה של אגן קדושי יש-
ראל חיתה חשובה וגדולה בעיניו, עד כי
מצאה לה מקום נכבד במסכת חייו, כי
ראה בכך את עתיד האומה.

ברבנות ברלין

המעצמה הברליטאית הוציאה מתו-
כה את תרבות אירופה על כל השלכו-
תיה והשכלותיה. ברלין עמדה כמו
אבן נף בשביל היהדות שם. מי שנתפס
אל שולי חומותיה, יכל להתפס בה ולי-
עולם לא לשוב. בחלקת לשונה היא מש-
כה את צעירי הצאן כולם, יהודים וגויים
 כאחד. אולם לגוי, מה לי יתעסק בעבודה
זרה זו ומה לי בעבודה זרה אחרת. אבל
ליהודי, הן התשכלה היא המרת המוש-
כל ראשון - התורה - ב"מושכלים" מש-
כיליים שעוקרים אותם ממקור חייהם,
מעולם של נצח, ומנפצים אותם ממגדלי
האור התורני לרסיסי דעת, שכל כולה
נוצצת אך אינה אלא שברי כלי זכוכית,
שאין בו ולא כלום.

על רקע זה צמחו להם מנהיגים אית-
נים, מנהיגים שיכלו להוביל את צעירי
הצאן בדרכי התורה למרות ססגני החש-
כלה, ולמרות הפיתויים שהבטיחו בקר-
בם. מנהיגים אלו, כדוגמת הרש"ר
הירש ור"ע הילדסהיימר ועוד, היו אבן

הם אליהו קפלן, צעיר כבן
שלושים אך זקן ויושב בשי-
בה, מלא חכמה ודעת אלו-
קים, הראוי לאיצטלה זו.
בשלב ראשון הוא כינס סביבו
בחורים מבני המקום, בני אש-
כנז. האברך הצעיר החל מר-
צה שיעורים מפרי בית
המדרש של טלו ושל סלבד-
קה. הדרך הזו חיתה חדשה
לגמרי על אדמת אשכנז. הוא
כותב מכתב לרבי אריה ליב
ברודא בירושלים (תרפ"ב)
ומספר לו: "ית"ל שהנני עסוק
פה בת"ת, שלא שם חלקי בין
יושבי קרנות שונות בעיר הגדו-
לה ומהומיה הזאת, כי אם בין
יושבי קרן זוית שבה תורה
מונחת, בבית המדרש לת"ת
מסודו של הר"ע הילדסהיי-
מר ז"ל, שבו אני משמיע שער-
רים בבאורי גפ"ת דבר יום
ביומו. יש לי כאן ת"ל בין
שומעי דברי צעירים בעלי
דעת ותבונה בהלכה, מטיבי
צעד בייש ומעייט, ותקוות טו-
בות נשקפות לנו בעז"ה להג-
דיל תורה ולהאדיר.

המעבר החד שבין חייו
בליטא לחיי ברלין הנוצצים
למראה, והנבונים והריקים, תביאורו
לחרוז שיר מופלא.

שואבת שהצילה את יהדות גרמניה מא-
בדון. אחד מהרבנים הללו היה הגר"צ
הופמן זצ"ל, שהיה ראש בית המדרש
לרבנים מיסודו של ר' עזריאל הילדס-
היימר זצ"ל. רבי אברהם אליהו נקרא
לשמש בקודש לצידו של הרב רד"צ הופ-
מן, שכן ראה הרב הופמן כי כוחו כבר
אינו עמו. הוא חיפש אישיות שתוכל לש-
את את המרכז הרוחני של ברלין ולהיות
אבן שואבת לרבנים. לא בכדי בחרו בו
ברא"א, שכן אישיותו, כמו גם גאונותו
וכשרונותיו, היו סוחפים את כל רואיו,
שומעיו ומכיריו.

תקופה קצרה עמד לצידו של הרב
הופמן, עד שזה נפטר. רבי אברהם אלי-
הו, שהיה קשור עמו, העריכו והיה דבק
בו, נשא נתי וקינה מול קברו: "קרובים
עומדים ממעל לו... והוא על יצועו במ-
נוחתו העדינה, חי לו את רצונו האחי-
רין... איני רואה ואיני שומע, איני
חושב ואיני זוכר שום דבר בעולם - אני
בלתי אם מרגיש: הוא הולך מאתנו...
האדם הגדול והאהוב הזה סר מעמנו
והולך..."

"הלא זה הדבר אשר תאמרו לו: הח-
כם הגדול והצדיק הזה סר מעמנו וילך...
הלך ואינו... זכרו קדוש וברוך".
את מקומו ירש הוא. הכסא הגדול
הזה יועד ליורש העצר הנערץ, רבי אבר-

בך
על פני חצות אצות בריח
כמו הצחק רעל בם,
בוקר יאפיר על פני אצים
נועם תאלס.
עב ענן נתלה ממעל
מן הרחוב הקל
לא ישא אף איש עיניים
אל בראו אל-על.
אצות בריח על פני חצות
כעכברים סגומים...
אין כל איש פן יאחר
שגנה רבת ימים...

נותרים מאדיש ע"י צ.ק.
אל מול נערים שגדלו על רקע זה,
עמד יום יום והטיף את התבלין שבתו-
רה. את ריח היין של תורת טלו ואת הא-
צילות המוסרית של סלבדקה. ואולם
לא קלה היתה המלאכה. הוא תאר בא-
סיפת וועד הישיבה את מצבו אחרי שני
תיים בשיבה ואמר: "בראשית עבודתי
הייתי אומר לנפשי, כי שיעור של טלו
אינו יכול להאמר בברלין. אני יכול עכ-
(המשך בעמוד 15)

משך חצי שנה שאף אל נפשו השאפתנית, מלוא ריאות, את דרכה של קלם. אולם שאיפותיו לא ידעו מנוח, והוא ביקש להרוות את צמאונו אצל הסבא מסלבודקא.

(המשך מעמוד 7)

שיו לומר לי, כי שיעור של ברלין יכול להאמר בטלו. זכורני בשעורי הראשוני נים שהרציתי לפני השומעים, שהיו ביניהם שני ליטאים שלמדו קודם בשיבות והיו מפסיקים אותי בויכוחיהם ופולפוליהם, עד שבאו התלמידים האשכנזים ואמרו לי, שלא ארשה להם הפסקה זו מפני שהם מפריעים אותם בכך מהבנת הענין על בוריו - ועתה בבא איזה ליטאי לפגוע בסברא הנאמרת מאת, חוברים עליו מיד התלמידים האשכנזים כתרעגולים של בית בוקיא, או שמסיעים לו או שלוחמים בו, וגם אותי לא יתנו כבר ללכת בחשקט דרכי...

כך זכה לטפח דור של למדנים בעלי תריסין בין כתלי בית המדרש הברליני. אי. כך הקים עולה של תורה בברלין והפך את המקום לבית היוצר של גדולי אשכנז. לא עבר זמן רב וכבר הריצו אליו שאלות קשות בעניינים שונים מכל קצו הארץ, בהלכה ובמעשה. הוא היה טרוד בהן שעות רבות. פעם היתה זו שא"ל בדיני ריבית ופעם בדיני ממונות, פעם בדיני מקוואות ופעם בהלכות שבת. גם הלכות אבילות רבות הריצו לפניו והלכות אהל המת, הלכות לקוט עצמות מתים והיתר עגונות. על הכל ישב ושקד להוציא הלכה מזוקקת, לחורות הלכה לרבים. על אף הקושי והעומס שבדבר, הגדיר את התשובות הללו: "זוהי מטריד ומעגל גם יחד..."

תשובות אלו באו בספר "דברי תלמוד" שיצא ע"י בנו שליט"א בא"י. גם את הצביון הרוחני של בני אשכנז נתבקש לעצב. הוא נשאל שאלות בענייני השעה והתבקש להיות שותף בארגונים האורתודוקסים שהתארגנו אז. הוא כאב את מצב הדור מעל גבי הירחון התורני "ישורון" שהופיע בברלין. הוא היה עורך את חלקו העברי, ובין שורר-תיו פרסם את מאמריו, הגיגיו והצעותיו המלהיבות. בין קטעי המחשבה הידועים היה מאמרו "בעקבות היראה" שהדהד בין קוראי הירחון והציב להם תמריצים בדרך החיים.

דברי תלמוד

"החילותי בע"ה לבנות לי בית על גדות ים התלמוד", כך כותב במכתב לקהילה שבקשה שיבא ויטול על שכמו את עול הרבנות בעיר.

על מה כיוון בדבריו?

עידן ועידנים ראה צורך להוציא חיבור שיפרש את הגמרא, דיבור דיבור על אופניו. הוא כותב בדברי הקדמה לפירושו "דברי התלמוד": "מימי רש"י ז"ל ואילך לא קם בישראל עוד פירוש לו.

רבתינו הצרפתיים בעלי התוספות, הספדים בעלי החידושים, ובעלי הדיוק והעיון שבאו אחריהם באשכנז פולין וליטא, זכר צדיקים לברכה - חקרו בו, העמיקו, ליבנו. אבל לא פירשו!"

הארע...

הארע לך היות
בלילה, בחצות,
נח דומם, כשעניןך
חצין עצמותי,
ושוכח את כל
מאויך כולם
והוגה לך
באדם ועולם
ומרגיש אז
כי נשמתך אין לה
כי אם היא לבדה
וא-לוהיה שלה...
(תורגם מאדיש ע"י צ.ק.)

הוא ממשיך ומסביר את דבריו: "חומר בחקירה מבפירוש. שחקירה אין נזקקים לה אלא מומחים בלבד, ופירוש הכל נזקקים לו, הכל ממשמשין בו. ואם הוא עשוי היטב, הכל מוצאים בו גם טעם, בין גדול ובין קטן."

מסקנת דבריו היא: "מובן כי רק פירוש מחודש (דוק: מחודש, ולא חדש) ערוך בטוב טעם, מלוקט ומלובן מתוך דברי רבותינו ז"ל ראשונים ואחרונים, מוכן ומסודר בשיטה מסוימת, מדויק ומנופה דרך כל הגרסאות השונות בתלמוד ומפרשיו, שידינו מגיעת, כתוב בלשון זכה וקצרה, וזקוף על בסיסי הידיעות הנחוצות לכל מקצוע - ויכל לספק כאן צרכנו, למעט עמל ולהוסיף דעת."

אין הוא מתעלם מגודל המלאכה שנושא על עצמו. נהפוך הוא: בשל גודלה הוא מכיר בה בחשיבותה, אולם הוא מצייץ ואומר: "אף ידעתי כי עבודת פרוש שכזו לא לאחד היא ולא לשנים אלא לתבורה שלימה. אולם הצורך דוחק וחבורה לא במהרה תתחבר, על כן אמרתי: אנסה להקים בראשונה את אשר יתן ה' בידי, בכדי שתשמש התלמה זו שהותחלה בקטן, אבן פינה לבנינים של גדולים, בעלי תלמוד והוראה, עובדי ה' ומבקשיו, יודעי דבר ומביני מדע, מומחים ובקיאיים בלשון וסגנון, איש איש במקצועו..."

בהרחבה רבה סוקר הוא בעין בדולה את דרכי הפירושים מראשונים ועד אחר

רונים, מביא דוגמאות רבות מפירושיהם, מדגיש את החידושים שבהם ומבקש מהלומד להסכים, כי פירוש שימצא את אותם חידושים ופשטים של המפרשים היה צריך להיות מכוסה במפרש אחד, להאיר ללומד נוהג אור על סוגיות התלמוד.

עוד מצייץ את מעלת הפירוש ממקום למקום: ישנה סוגיא שאינה מתפרשת במקומה, ומאידך מתפרשת היא בהרח"ב במקום אחר, ובהקבץ פירוש - רש"י לדוגמה - מכל המקומות הפזורים, מתקבל הסבר מובן ובהיר, אשר רש"י עצמו לא הוצרך לבארו, כי פשוט הוא. ודרכם של הראשונים לקצר בדבורם, אולם בדורנו אנו - חשובה הרחבת הדברים.

הוא מסכם את דרכו ואומר, כי ח"ו אין זה פירוש חדש, אלא כל כולו בנוי ומיוסד על דברי הראשונים. "הם נתנו יסודות ואנחנו נהיה הבונים... הם האירו אור ואנו לאורם נלך".

ואולם את פירושו רק החל לכתוב, ובליל ט"ו באייר, עת היה שקוע כולו בלימוד, על ספרו שבק חיים לכל חי. זה קרה פתאום, והוא בן שלושים וארבע שנים בלבד, במיטב שנותיו כשמשכת של תכניות ועתידות לפניו. ואולם מן שמיא ירד דודי וליקט את השושנה המופלאה במיטבה ובשיא פריחתה.

תלמידו רבי יונה מרצבך זצ"ל מתאר במאמר זכרון לרבו, את מה שעשתה פטירתו: "זה לי עשרים שנה, זוכר אני איך שהביאוהו למנוחת עולמים. הרבה קבורות ראיתי ר"ל, אך מעולם לא ראו עיני מה שראו אז, קהל של מאות או אלפי איש, אנשים איתנים ממערב אירופה הקר והמתאפק, מתפרצים בבכי מזעזעת מסיבי למיטתו, מבכים את האי שופרא דבלי בארעא: שתקו נואמים וספדים חדלו ובכו ובכו. יחיד בדורו היה."

חינוך

במאבקו כנגד הנסיגה של היחידות האורתודוקסית בגרמניה מאריך להסביר את הדבר החשוב מכל - החינוך. "כל המכניס זרעו לבתי ספרן של מלכויות, ידע נא - אם נעים לו זאת לדעת או לא נעים עד מאד - אך ידע נא, כי הוא מעביר זרעו למולך של אירופה, וכי הוא עומד ומשכיח מלבו של בנו את נש"ב ה' כי לא תשכח מפי זרעו!"

"לעולם לא ירכיב הגנן שרש של נטע זה בשרשיו של נטע אחר. הרכבה כזו לא יהיה לך לעולם פרי ברכה הימנה". כך כותב הוא במאמר ארוך שפרסם. הוא ממשיך ומוכיח את יהודי ברלין וקורא להם להקים בית ספר יהודי חרדי, על אף הביקורת, ועל אף ההתנגדויות שתתעוררנה.